

KIRJA-ARVOSTELU

Yksilöt vetäytymistaisteluiden kaaoksessa

Jukka Halonen: *Kesä 1944: ...ja aamun kiuru kirkkaudessa soittaa*. Readme.fi 2023. 311 s.
ISBN 978-952-373-472-2 (kovakantinen) ISBN 978-952-373-907-9 (MP 3 E-äänikirja)

Venäjä hyökättyä 24.2.2022 Ukrainaan ryhdyttiin tiedotusvälineissä yleisesti puhumaan *suurhyökkäyksestä*. Sen on vakiintuneesti katsottu tarkoittavan eri aselajien yhteistoimintaan perustuvaa laajamittaista voiman keskittämistä. Panssarijoukkojen kanssa toimivaa jalkaväkeä tuetaan ilmavoimien ja tykistön voimakkaalla tulella läpimurron aikaansaamiseksi. Ehkä hieman yllättäen Ukrainan ja Venäjän välisessä sodassa ei toistaiseksi ole nähty juuri mitään tähän viittaavaa. Tiedotusvälineiden haastatteleminen asiantuntijoiden mukaan kumpikaan sodan osapuoli ei ole kyennyt hyökkäystoimintaan pataljoonaa suuremmilla joukoilla.

Jatkosodan viimeisenä vuotena 1944 tilanne oli toinen. Neuvostoliiton asevoimien ”kyvykkyydet” ja ”suorituskyvyt” olivat kunnossa. 9.6.1944 Karjalan kannaksella alkanut sotatoimi täytti kaikki suurhyökkäyksen tunnusmerkit. Ylipäällikkö Mannerheim tiivistä muistelmissaan olennaisen:

Vuoden 1944 kesäkuun 9. päivän sarastaessa puhkesi myrsky valloilleen rannikkokaistalla viidentoista kilometrin pituisella lohkolla. Tunnin kestäneen lentopommituksen jälkeen, johon osallistui useita satoja koneita, alkoi niin valtava tykistövalmistelu, ettei sellaista ollut kummassakaan sodassamme ennen nähty.

Kesän 1944 taisteluista on kirjoitettu koko joukko kirjoja. Uuden aihetta käsittelevän teoksen ilmestyessä mieleen nouseekin ajatus uusintamisesta. Sotahistoria kiinnostaa suomalaisia, ja houkutus kertoa samat asiat vielä kerran samalla tavalla voi olla suuri. Jukka Halosen teokseen sisältyvä Sotaveteraaniliiton toiminnanjohtajan alkupuheenvuoro ei ole omiaan vähentämään epäilyä vanhan kertaamisesta. Maininnat Talvisodan (sic) ja Jatkosodan (sic) ihmeestä sekä kohtuullisen ongelmallinen vertailu Suomen ja Saksan välillä Neuvostoliiton hyökkäyksen torjunnassa tuottavat odotuksen ”kunnia sotiemme veteraaneille” -hengessä kirjoitetusta teoksesta. Myös tekijän alkusanojen mukaan teos on kunnianosoitus kesän 1944 taisteluista selvinneille ja niissä kaatuneille. Veteraanit ovat toki kunnioituksemme ansainneet, mutta kyseinen tyyli ei välttämättä tarjoa lukijalle uutta. Halosen teoksen osalta huoli osoittautuu kuitenkin aiheettomaksi. Halonen on onnistunut kuvaamaan kesän 1944 taisteluja mielenkiintoisella tavalla.

Kirjassa kuvataan jatkosodan tapahtumia päivä kerrallaan ajalla 1.6.–14.7.1944. Kahdeksan ensimmäisen päivän ajan kuvataan lähinnä sotilaspoliittista yleistilannetta jatkosodan syttymisestä alkaen. Taisteluiden päiväkohtainen kuvaus alkaa 9.6.1944 painopisteen ollessa, kuten kesällä 1944, Karjalan kannaksen tapahtumissa. Pelkkää taistelujen kuvausta ei kirja tässäkään vaiheessa kuitenkaan

ole. Poliittista tilannetta ja Suomen rauhanpyrkimyksiä tarkastellaan neljä päivää, ja oman päivänsä saavat myös sotilaskuriin liittyvät kysymykset. Karjalan kannaksen ja Laatokan pohjoispuolen rintamatapahtumien rinnalla lukijalla on mahdollisuus seurata yhden sotilaan, 11./JR 45:ssä palvelleen Onni Hämäläisen, sotatietä.

Halonen ilmoittaa kuvaavansa rintamatapahtumia ”yksittäisten sielujen näkökulmasta”. Lukijalle tarjotaan ensin yleisen tason kuvaus päivän rintamatapahtumista, jonka jälkeen siirrytään tarkastelemaan tapahtumia rintamasotilaiden näkökulmasta. Ratkaisu on onnistunut. Lukija saa käsityksen sotatoimiyhtymien ja joukko-osastojen liikkeistä sekä komentajien toiminnasta, mutta ennen kaikkea siitä, mitä esimerkiksi ”vetäytyminen sitkeästi viivytäten” on merkinnyt yksittäiselle sotilaille.

Lähteinä Halonen on käyttänyt sota- ja poliittiseen historiaan liittyvää kirjallisuutta, sotapäiväkirjoja, *Kansa taisteli* -lehtiä, veteraanijärjestöjen lehtiä sekä veteraanihaastatteluja. Kirjassa on lähdeluettelo, mutta ei lähdeviitteitä. Kirjakustantajien kuulee usein sanovan, että ”lähdeviitteet häiritsevät lukijan lukukokemusta”. Miten häiriö tarkkaan ottaen syntyy, sitä en koskaan ole oikein ymmärtänyt. Viitteethän ovat pieniä numeroita leipätekstissä, joiden avulla lukija voi halutessaan tutustua lähteeseen tai lisäinformaatioon. Ellei lukija näin halua menetellä, voi hän lukea teosta aivan kuin viitteitä ei olisi. Kirjoittajalta vaadittavaa vaivannäköä viitteiden poisjättäminen luonnollisesti vähentää.

Lähdeviitteet ovat välttämättömiä silloin, kun tekstissä esitetään aikaisemmin hyödyntämättömiin lähteisiin perustuvaa uutta tietoa. Halosen tekstissä ei tällaista varsinaisesti ole, joten tässä suhteessa lähdeviitteiden puuttuminen ei ole ongelma. Taistelujen kuvauksissa on kuitenkin mitä ilmeisimmin käytetty runsaasti aikaisemmin hyödyntämätöntä muistitietoa. Näiden kuvausten käyttöä tutkimuksessa lähdeviitteiden puuttuminen hieman hankaloittaa.

Jatkosodan alkamiseen liittyvät tapahtumat ovat yleisesti tunnettuja, ja niitä teoksessa käsitellään juuri sopivassa laajuudessa. Suomi ja useimmat suomalaiset olivat valmiit liittymään Saksan hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan. Lukijalle ei jää epäselväksi, että ”toinen puolustustaistelumme” alkoi itse asiassa Suomen hyökkäyksellä. Halosen mukaan hyökkäys ei kuitenkaan alkanut suin päin, sillä ”[t]arvittiin ensimmäinen isku, jonka teki Neuvostoliitto” pommittamalla Suomen satamia ja lentokenttiä. Hyökkäys olisi toki alkanut ilman tätä ”ensi-iskuakin”, mutta Suomen poliittiselle johdolle pommitukset tulivat kuin tilattuna. Ne auttoivat markkinoimaan hyökkäyssotaa kansalaisille ”puolustussotana”. Pelkkää hyvää hyvyttään Neuvostoliitto ei tätä argumenttia kuitenkaan tarjonnut, sillä kuten Halonen mainitsee, pommitukset kohdistuivat saksalaisten sotilaallisiin toimintoihin Suomessa. Seikka, jota jatkosotakirjallisuudessa ei aina välttämättä mainita.

Toisin kuin talvisotaa ja kesän 1944 torjuntataisteluita ei jatkosodan hyökkäysvaiheen alkumenestystä ole ollut tapana selittää ihmeellä. Harvinaista ei ole sekään, että selitystä ei tarjota lainkaan. Halonen sen kuitenkin tekee mainitsemalla joitakin menestyksen syitä, nimittäin aseistuksen laadun parantumisen ja Neuvostoliiton puolustuksen painopisteen sijoittumisen Saksan vastaiselle rintamalle. Jälkimmäinen seikka tarkoitti sitä, että suomalaisilla oli hyökkäysvaiheen alussa nelinkertainen miesylivoima. Menestys ei kuitenkaan tullut ilmaiseksi, sillä suomalaisten tappiot olivat suuret. Tappioiden määrässä niin talvisota kuin kesän 1944 taistelutkin jäivät jälkeen vuoden 1941 hyökkäysvaiheesta. Koska sotien muistaminen painottuu vahvasti talvisotaan ja kesän 1944 taisteluihin, saattaa tämä seikka olla joillekin yllätys.

Kesän 1944 taisteluista ei todennäköisesti ole kirjoitettu ainuttakaan kirjaa, jossa ei olisi käsitelty kysymystä Neuvostoliiton suurhyökkäykseen varautumisesta. Useimpien aihetta käsitelleiden tapaan Halonen löytää päämajan toiminnasta kritisoitavaa. Viitaten päämajan 3.6.1944 antamaan määräykseen ikäluokkien 1902 ja 1903 kotiuttamisesta Halonen toteaa, kuinka päämajassa ei osattu odottaa ”koittavaa suurhyökkäystä”. Kotiutettavaksi määrätty ikäluokat olivat yli 40-vuotiaita miehiä. Vuoden 1941 kokemusten perusteella päämajassa on saatettu tehdä johtopäätöksiä näiden ikäluokkien taisteluarvosta. Tässä suhteessa kotiuttamismääräys ei välttämättä kerro huolettomasta asenteesta rintamatilanteeseen.

Mannerheimin 1944 antamista käskyistä käy itse asiassa ilmi, että hän piti suurhyökkäystä hyvinkin todennäköisenä. Hyvä esimerkki tästä on päämajan operatiivisen osaston kirjelmä 10.5.1944, johon myös Halonen viittaa. Siinä Mannerheim käskää alaisiaan yhtymän komentajia olemaan ”joka hetki valmiina suurhyökkäyksen torjuntaan”. Eikä tämä ollut ensimmäinen kerta, kun suurhyökkäyksen mahdollisuuteen kiinnitettiin huomiota. Hyökkäyksen todennäköisyyteen viitattiin jo Mannerheimin 3.3.1944 antamassa käskyssä. Suurhyökkäykseen valmistautumisesta oli kyse myös päämajan operatiivisen osaston tilannekatsauksessa 10.3.1944.

Ei siis ole epäselvyyttä siitä, etteikö päämajassa olisi odotettu suurhyökkäystä viimeistään keväästä 1944 lähtien. Olennaisempi kysymys onkin, miten päämaja käytti etsikkoaikansa. Millaisia käskyjä päämajasta annettiin? Olivatko käskyt puolustuksen parantamista tarkoittavia yleisluontoisia määräyksiä? Vai sisälsivätkö ne konkreettisia määräyksiä siitä, miten pääasemassa ja muualla tuli toimia ottaen huomioon esimerkiksi saksalaisten kokemukset itärintamalta? Saksalainen eversti Nobishan oli jo 9.1.1944 päämajan upseereille pitämässään esitelmässä kuvannut puna-armeijan hyökkäysmenetelmät juuri sellaisina, kuin ne kesäkuussa 1944 toteutuivat.

75

Tätä taustaa vasten täytyy arvioida myös erilaisia kesään 1944 liittyviä usein mainittuja kuriositeetteja, kuten esimerkiksi Ohtan lohkolle rakennettua ”komeaa oopperataloa” ja Kivennavalla 28.5.1944 esitettyä operettia ”Kreivitär Mariza”. Nämä ja muut vastaavat seikat eivät ilmennä sitä, etteikö suurhyökkäystä olisi odotettu. Ne ovat ilmentymiä siitä, että toiminta ei aina ollut odotuksen mukaista.

Aikalaispäättäjien ratkaisujen arvioinneissa nähdään usein jälkiviisautta. Kesän 1944 tapahtumien osalta syytökset jälkiviisaudesta liittyvät usein linnoittamisratkaisuihin ja armeijan painopisteen jakautumiseen Itä-Karjalan ja Karjalan kannaksen välillä. Halonen toteaa Karjalan kannaksen linnoittamiseen herätyn vasta siinä vaiheessa, kun se jo oli liian myöhäistä. Päämajan operatiivisella osastolla linnoittamiskysymys oli kuitenkin otettu uuteen harkintaan jo vuoden 1943 alussa Saksan sotaonnan alkaessa kääntyä. Päämajan operatiivinen johto oli Stalingradin käänteen jälkeen pyrkinyt saamaan vauhtia VT-aseman rakennustöihin Karjalan kannaksella. Asia ei kuitenkaan ollut edennyt, koska ylipäällikön ja operatiivisen johdon käsitykset linnoittamisen painopisteestä olivat poikenneet huomattavasti toisistaan. Mannerheim ei ollut halunnut antaa Karjalan kannakselle etusijaa Itä-Karjalan kustannuksella.

Puolustuksen painopisteen päivittämistä vastaamaan muuttunutta tilannetta oli sitäkin ehdotettu hyvissä ajoin. Päämajoitustamastari kenraaliluutnantti Aksel Airo oli tammikuussa 1944 esittänyt Karjalan kannaksen puolustuksen vahvistamista, mutta Mannerheim ei ollut ehdotukseen suostunut. Päämajan operatiivisen osaston päällikkö eversti Valo Nihtilä ehdotti helmikuussa 1944 Airon tukemana, että Pohjois-Suomessa olleen kolmannen divisioonan (3.D) sijasta Kannakselle siirrettäisiin Maaselässä ollut ja nopeammin perille saatava 4.D. Ylipäällikkö oli kuitenkin hylännyt myös tämän ehdotuksen.

Kannaksen joukkojen riittämättömyyteen kiinnitti huomionsa myös maan poliittinen johto. Sotilasasioista hyvin perillä ollut presidentti Risto Ryti ehdotti keuhällä 1944 ylipäällikölle, että

Kannaksen puolustusta tulisi vahvistaa siirtämällä sinne yhtymiä Itä-Karjalasta. Mannerheimia Rytin näkemys oli närkästyttänyt. Ulkoministeri Henrik Ramsay oli puolestaan kevättalvella 1944 varovaisessa sävyssä tiedustellut ylipäälliköltä, olisiko syytä vahvistaa vielä lisää Kannaksen joukkoja silläkin uhalla, että Itä-Karjala joudutaan tyhjentämään. Tilaisuudessa läsnä ollut yleisesikunnan päällikkö kenraali Erik Heinrichs oli yhtynyt Ramsayn näkemykseen. Ylipäällikkö oli kuitenkin lyhyesti lopettanut keskustelun aiheesta.

Miksi ylipäällikkö suhtautui ehdotuksiin joukkojen lisäsiirroista kielteisesti? Halosen mukaan Mannerheim halusi pitää Itä-Karjalan panttina tulevia rauhanneuvotteluja varten. Panttiin liittyvä perustelu on tuttu Mannerheimin vuonna 1952 julkaistuista muistelmista. Kriittistä tarkastelua perustelu ei kestä, eikä tämän osoittamiseksi tarvitse turvautua jälkiviisauteen.

Liittoutuneilla oli 1943 ollut Teheranissa konferenssi, jonka päätöksistä kantautui tieto myös Suomeen. Saksalta tultaisiin vaatimaan ehdotonta antautumista. Mitään rauhankonferenssia, jossa sodan hävinnyt Saksa ja sen liittolaiset voisivat neuvotella voittajien kanssa rauhanehdoista, ei ollut tulossa. Siinäkin tapauksessa, että tällainen konferenssi olisi järjestetty, tuntuu erikoiselta olettaa, että arvovallostaan tarkka suurvalta olisi neuvotellut sekuntiakaan alueesta, joka siltä sodassa oli riistetty. Suomelta tultaisiin vaatimaan vuoden 1940 Moskovan rauhansopimuksen mukaisten rajojen palauttamista. Koska Saksa tulisi sodan häviämään, voisi Suomi vastustaa Neuvostoliiton vaatimusta vain omin voimin. Johtopäätös oli selvä: mitään neuvoteltavaa ei ollut, pantilla ei tulisi olemaan merkitystä.

Tämän päivän poliitikot puhuvat usein varsinkin talouspolitiikan yhteydessä *kipeistä päätöksistä*. Niiden vaikutukset eivät tyypillisesti kohdistu vahvimmin päätöksentekijään itseensä, vaan enemmänkin päätösten kohteeksi joutuviin kansalaisiin. Vuoden 1944 alkupuolella ylipäälliköllä oli kipeän päätöksen paikka. Itä-Karjalaan oli 1941 edetty sen oletuksen varassa, että Saksa tulee nujertamaan Neuvostoliiton. Tämän edellytyksen pettäessä tilanne piti arvioida uudelleen. Itä-Karjalan valtaaminen oli vaatinut raskaat tappiot ja sinne oli suurella vaivalla rakennettu vahvat puolustusasemat. Itä-Karjalan valtaaminen oli ollut Mannerheimille myös henkilökohtaisesti tärkeää, mikä ilmeni mm. hänen 11.7.1941 antamastaan ns. Miekantuppi-päiväkäskystä. Itä-Karjalan puolustuksen heikentäminen oli Mannerheimille henkilökohtaisesti niin vaikea asia, ettei hän kyennyt siihen kuin vasta pakon edessä. Ratkaisun konkreettiset seuraukset kohdistuivat nytkin toisaalle kuin päättäjään itseensä, mutta tällä kertaa syynä ei ollut kipeän päätöksen tekeminen, vaan sen tekemättä jättäminen.

Kannaksen joukkojen komentajaksi 14.6.1944 määrätyn kenraaliluutnantti K. L. Oeschin mukaan Kannaksen puolustusta olisi voitu vahvistaa vielä toukokuun lopulla. 4.D ja 7.D olisi hänen mukaansa voitu siirtää Kannakselle ilman, että se olisi merkinnyt luopumista taistelusta Itä-Karjalasta. Siirtoon olisi vieläpä ollut hyvä kannustin, kuten Halosen teoksesta käy ilmi. Suomen Tukholman-sotilasiamies eversti Martin Stewen oli toukokuussa raportoinut neuvostojoukkojen keskityksistä Karjalan kannakselle Suomeen suuntautuvaa hyökkäystä varten. Päämajan tiedusteluosaston päällikkö eversti Aladár Paasonen ja Heinrichs olivat estäneet raportin luovuttamisen Mannerheimille. Paasonen, Heinrichs ja Airo olivat myös estäneet Stewenin pääsyn tapaamaan Mannerheimia.

Miksi ylipäälliköltä evättiin näin keskeinen tiedustelutieto tilanteessa, jossa vihollisen suurhyökkäystä pidettiin todennäköisenä? Olisivathan Stewenin tiedot tarjonneet päämajan upseereille hyvän mahdollisuuden vielä kerran argumentoida Kannaksen miehityksen vahvistamisen puolesta. Halonen ei tätä kirjassaan pohdi, mutta saattaa osua asiaan ytimeen tehdessään ylipäälliköstä seuraavan havainnon: ”Kuka tahansa 77-vuotias on vanhus, olipa hän kuka tahansa. Vaikka hän olisi Mannerheim.”

Eräs suomalaisen sotahistorian erikoisimpia ilmiöitä on Mannerheimia nimenomaan sodan johtajana, komentajana, tarkastelevan tutkimuksen vähäisyys. Olennaisia kysymyksiä ei ole vaikea keksiä. Millainen vaikutus Mannerheimin iällä, terveydellä ja persoonalla on ollut päämajaan työpaikkana? Ovatko päämajan upseerit kyenneet keskustelemaan ylipäällikön kanssa vaikeistakin asioista ilman pelkoa siitä, että työskentelyolosuhteet muuttuvat rasittaviksi ja työpaikan ilmapiiri huonoksi? Vähintään yhtä mielenkiintoinen kysymys on Mannerheimin osaaminen. Oliko sotilasuransa 1880-luvulla aloittanut ylipäällikkö kyennyt päivittämään tietonsa ja taitonsa 1940-luvun olosuhteita vastaaviksi?

Edellä on käsitelty melko laajasti kesän 1944 taisteluja edeltänyttä aikaa, vaikka Halosen teos painottuukin itse taistelujen kuvaukseen. Tämä on mielestäni perusteltua siksi, että monet taisteluihin liittyvät seikat olivat seurauksia päämajassa ennen suurhyökkäystä tehdyistä ratkaisuksista. Pääasemassa ollut 10.D menetti taisteluarvonsa, koska saksalaisilta saatuja tietoja suurhyökkäyksen torjunnassa ei hyödynnetty. VT-asema (Vammelsuun–Taipaleen linja) murtui, koska sen linnoittaminen oli kesken ja koska sen puolustamiseen olisi Oeschin mukaan tarvittu vähintään yksi yhtymä enemmän. Viipurin puolustus luhistui päivässä, koska sen puolustuksesta vastanneella prikaatilla ei ollut aikaa valmistautua taisteluun. Sama ongelma koski useita muitakin Kannakselle siirrettyjä yhtymiä. Ne saapuivat usein paikalle viime hetkellä joutuen kohtaamistaisteluun olemattomissa asemissa ilman tykistön tukea. Vastaan tulleet eksyneet ja karanneet sotilaat laskivat myös uusien joukkojen taistelutahtoa, jolloin karkuruus lisääntyi. Tämä puolestaan johti lopulta kuolemanrangaistuksen käyttöön ja teloituksiin.

* * *

Taistelukentän todellisuuden kuvaaminen sotaa kokemattomalle lukijalle on vaativa tehtävä. Helpommalla kirjoittaja pääsee kertomalla, kuinka jalkaväkirykmentti X ”kovia tappioita kärsien torjui ylivoimaisen vihollisen hyökkäyksen”. Halonen ei ole tähän tyytynyt. Sen sijaan hän on pyrkinyt kuvaamaan lukijalle sitä, mitä ihmiselle taistelukentällä tapahtuu.

Kirjassa kuvataan mm. ammusten vaikutuksia sotilaiden kehoon. Mihinkään ylilyönteihin ei Halonen syyllysty, sillä kuvaukset ovat kohtuullisia sekä määrän että yksityiskohtaisuuden suhteen. Sodan todellisuus välittyy myös sitä kautta, että kirjaan on otettu valokuvia suomalaisista kaatuneista. Niitä ei sotahistorian teoksissa usein näe, eikä tämä ole ihme. Esimerkiksi kuva kuorma-auton lavalla hieman sekavassa kasassa makaavista noin 20-vuotiaista nuorukaisista ei välttämättä sovi siihen tunnelmaan, missä kesän 1944 taisteluja usein kuvataan. Pidän Halosen ratkaisua onnistuneena. Kuvia kaatuneista ei ole montaa. Määrä on riittävä välittämään sodan todellisuuden lukijalle.

Mannerheim-ristin ritarit saavat Halosen kirjassa ansaitun huomionsa, mutta sodan ajoittain raadollisesta todellisuudesta kertovat myös toisenlaiset tarinat. Taistelukentän henkistä räsitusta kuvastaa, kuinka paine käy liian suureksi motivoituneelle erikoisaselajin sotilaillekin. Rynnäkkötykin ampuja poistuu vaunustaan ja ”juoksee tukka putkella takaisin”. Viipurin läpi vetäytyvien sotilaiden humalainen mellastus kertoo sekin omaa kieltään vetäytymistäisteluiden kaoottisuudesta.

Myös taistelukentän ylätasen kuvauksessa on tehty mielestäni onnistuneita ratkaisuja. Eräs sellainen on Noskuanselässä tapahtuneiden 3.D:n taistelujen kuvaaminen. Kesän 1944 taistelujen kuvauksissa on yleensä melko voimakas Tali–Ihantala-painotus, jolloin vähemmän tunnetut rintamanosat jäävät liian pienelle huomiolle.

Halonen käsittelee kirjassaan myös laajat mittasuhteet saanutta sotilaskarkuruutta. Komentajat halusivat hillitä sitä kuolemanrangaistuksen avulla, ja sotaväen rikoslain muuttamisen jälkeen 47 sotilasta teloitettiin kenttä- ja pikaoikeuksien päätöksillä. Taistelutahtoon ei teloituksilla voinut olla vaikutusta,

koska noin 90 prosenttia niistä suoritettiin heinäkuun puolivälin jälkeen, rintaman jo vakiinnuttua. Mikä vaikutus kuolemanrangaistuksilla olisi ollut, jos niitä olisi voitu käyttää aikaisemmin? Varmaa vastausta ei voi antaa, mutta jotain voidaan päätellä niistä syistä, jotka johtivat kesän 1944 vetäytymistaisteluiden kaoottisuuteen ja lopulta karkaamisiin.

Suomalaiselle sotilaille ei ollut annettu aseita vihollisen murskaavan ylivoiman pysäyttämiseksi, eikä kenellekään ollut annettu valmiuksia Valkeasaaren tapaisen tulimyrskyn kestämiseen.

Halosen näkemykseen on helppo yhtyä. Kesän 1944 taisteluiden ongelmat olivat seurausta siitä, että joukoilta puuttuivat onnistuneen torjuntataistelun edellytykset. Entä miten nämä edellytykset luotiin? Halonen tiivistää asian seuraavasti:

Puolustus oli tiivistynyt, muilta rintamilta oli tuotu hätiin vahvistuksia, panssarinyrkejä ja -kaubuja oli saatu jaetuksi varastoista.

IV AK:n komentajalla kenraaliluutnantti Taavetti Laatikaisella oli toisenlainen näkemys. Hän kirjoitti armeijakuntansa päiväkäskyssä 24.9.1944, kuinka ”[h]enki tuli tasaveroiseksi aineen kanssa. Vihollisen hyökkäys polki ensin paikallaan ja pysähtyi sitten lopullisesti heinäkuun alkupäivinä”.

”Pappa” jätti analyysissään mainitsematta, että kun taistelut heinäkuun alkupäivinä hiljenivät, oli Kannakselle tuotu kuusi yhtymää Itä-Karjalasta. Neljä divisioonaa ja kaksi prikaatia. Yhteensä noin 70 000 sotilasta. Tähän päälle tulivat vielä Osasto Kuhlmeyn lentokoneet ja saksalaiset panssareiden lähitorjunta-aseet. Puolustus ei siis tiivistynyt minkään isänmaallisuuden puuskan ansiosta. Kyse oli siitä, että suomalaisen ”aineen” määrä pääsotanäyttämöllä kasvoi suorastaan dramaattisesti. Sen puutteeseen eivät teloitukset olisi tuoneet apua, vaikka ne olisi aloitettu heti pääaseman murtumisen jälkeen.

* * *

Asiallisesti Halosen teos on vankalla pohjalla. Muutama huomautus on kuitenkin paikallaan.

Halosen mukaan ylipäällikön ja Taavetti Laatikaisen välillä olisi 10.6.1944 käyty seuraava puhelinkeskustelu:

- Onko kenraali selvillä, että tässä ratkaistaan Suomen kohtalo?
- Kyllä herra marsalkka, minä olen täysin selvillä, että tällä päätöksellä ratkaistaan Suomen kohtalo.

Todellisuudessa kyse on Mannerheimin ja 3.D:n komentajan, kenraalimajuri Aaro Pajarin välillä käydystä keskustelusta. Mannerheim oli 10.6.1941 tiedustellut Pajarin mielipidettä vastahyökkäyksestä, jonka suorittaisivat 3.D, panssaridivisioona ja mahdollisesti 18.D. Pajarin esikuntapäällikkönä toiminut everstiluutnantti Wolf Halsti kuvaa tapauksen muistelmiensa II osassa. Itse dialogi on seipitteellinen. Se on muunnelma Matti Kassilan Päämaja-elokuvassa käydystä keskustelusta.

Joukko-osastoihin liittyy muutama sinänsä vähämerkityksellinen virhe. Toisin kuin kirjassa esitetään, kenraalimajuri Pietari Autti ei toiminut 6.D:n vaan 4.D:n komentajana. Kirjassa on maininta JR 27:ssa palvelleesta Veikko Juvosesta. Häneen liittyen todetaan, että JR 27 oli suurhyökkäyksessä lyöty hajalle. 18.D.aan kuulunut JR 27 oli kuitenkin lakkautettu jo ennen suurhyökkäyksen alkua.

Pieni maantieteellinen sekaannus puolestaan liittyy Viipuria puolustaneen Rask.Psto (raskas patteristo) 40:n sijaintiin. Kirjassa mainitaan sen olleen asemissa Kiviniemensillan takamaastossa. Patteriston tuliasemat olivat kuitenkin Herttualassa, *Kivisillansalmen* takamaastossa.

Varsinaisesta asiavirheestä ei ole kyse, kun VP 31:ssä palvellut Niilo Koskela muistelee teloituksista tiedottamista. Teloitettuja oli Koskelan mukaan ollut ”melkoinen liuta”, ja hän oli ymmärtänyt niiden olleen hänen oman eli 3.D:n miehiä. Tämä ilmentää muistitietoon liittyviä ongelmia. 3.D:n kenttäoikeudessa tuomittiin ainoastaan kaksi kuolemanrangaistusta, joista toinen pantiin täytäntöön.

Siiranmäen taisteluihin liittyen Halonen toteaa suomalaisilla olleen siellä 13 pataljoonaa. ”*Se oli paljon verrattuna Kuuterselän miehitykseen – vähän verrattuna vihollisen kahteen divisioonaan!*”

Vaikka Kannaksella olikin taistelujen alkuvaiheessa liian vähän joukkoja, saattaa puhuminen pataljoonista ja divisioonista antaa voimasuhteista liiankin negatiivisen kuvan. Siiranmäkeä puolustaneeseen 2.D:aan kuului kaksi jalkaväkirykmenttiä ja yksi erillinen pataljoona eli yhteensä seitsemän pataljoonaa. Kun Siiranmäkeä puolusti kaikkiaan 13 pataljoonaa, oli puolustuksen vahvuus yhtä pataljoonaa vaille kaksi divisioonaa. Toki suomalaisten tilannetta heikensi se, että pataljoonan raskain epäsuoran tulen yksikkö oli kranaatinheitinjoukkue.

Erilaiset vertailut eivät ole harvinaisia sotahistoriassa. Tyypillisesti niillä pyritään korostamaan omien sotilaiden hyviä suorituksia. Tässä ei sinänsä ole mitään vikaa. Täysin reiluja nämä vertailut eivät kuitenkaan aina ole. Halosen mukaan ”*[s]uomalaisten lentäjä-ässien saavutuksia ei voittanut kukaan liittoutuneiden taistelulentäjistä*”. Tämä pitää paikkansa, mutta vertailussa unohtuu, että liittoutuneiden lentäjät kävivät toisenlaista sotaa kuin suomalaiset kollegansa. He taistelivat Luftwaffen lentäjiä vastaan, joiden taitotaso oli toista luokkaa verrattuna suomalaisia vastassa olleisiin venäläisiin. Ei ole mikään sattuma, että saksalaiset hävittäjä-ässät saavuttivat suurimmat pudotusmääränsä juuri itärintamalla.

* * *

Halosen teksti on miellyttävää ja sujuvaa luettavaa. Muutamien kohdin olisin tehnyt kielen suhteen toisenlaisia valintoja.

Suomi oli toisessa maailmansodassa Saksan liittolainen. Koska Saksan kansallissosialistinen hallinto on yleisesti tunnettu tosiasia, olisin *natsien* sijasta käyttänyt arkipäiväisempää ilmaisua *Saksa* tai *saksalaiset*. Natsien sylin sijasta Suomi olisi siis liukunut Saksan syliin. Natsien sotakoneen sijasta olisin puhunut Saksan sotakoneesta. Natsien vaatiman sopimuksen olisin korvannut Saksan vaatimalla sopimuksella.

Halonen käyttää kahteen otteeseen ilmaisua ”junarata”. Minulle siitä tulee mieleen kokonaisuus, jonka lapset (ja jotkut aikuisetkin) kokoavat lattialle. *Rautatie* kuulostaisi paremmalta.

Halonen mainitsee kirjassaan päämajan 20.6.1944 antaman käskyn esimiehen aseenkäyttöoikeudesta. Halosen mukaan ”*[s]e antoi valtuutuksen ja määräyksen karkurien teloittamisesta*”. Valtuutusta myös käytettiin. Karkureita etsinyt partio oli 21.6.1944 ampunut 11./3.Pr:ssa palvelleen Paavo Mikkosen. Halosen mukaan Mikkonen oli ensimmäinen tilastoissa *teloitetuksi* merkitty. Ilmaisua ”teloittaa” käytetään myös 11./JR 7:ssä palvelleen Pentti Häkkisen kohdalla, jonka JR 7:n vs. komentaja eversti Adolf Ehrnrooth määräsi ammuttavaksi 13.7.1944. Teloittamisella tarkoitetaan oikeuden langettaman kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanoa. Mikkosen, Häkkisen ja 10 muun ammutun henkilön kohdalla ei ollut kyse teloituksista. Heidät ammuttiin ilman oikeudenkäyntiä sotaväen järjestyssäännön 5 §:ään nojautuen. Järjestyksenvalvontaan liittyen mainittakoon vielä, että sodan aikana siitä vastasi *sotapoliisi*, eikä sotilaspoliisi, kuten nykyään.

* * *

Halonen mainitsee olleensa kovasti kiinnostunut vetäytymisvaiheen valokuvista. Tarkoituksena on ollut kertoa suurhyökkäyksen voimasta ja dramaattisuudesta myös valokuvien avulla. Lukijan näkökulmasta kiinnostus on tervetullutta, sillä harmittavan usein sotahistorian teoksissa toistuvat samat SA-kuvat. Halonen on hakenut ratkaisua ongelmaan ensinnäkin etsimällä teokseen venäläisiä valokuvia. Tämä on hieno asia. On mielenkiintoista nähdä tuttuja sijainteja venäläisten kuvaamina.

Lisäksi kirjassa on runsaasti sotilaiden itsensä ottamia valokuvia. Myös ne ovat tervetullut lisä teoksen kuvitukseen. Kuten tekijä itsekin toteaa, kohdistuu niihin kuitenkin valitettavasti sama rajoitus kuin TK-miesten otoksiin. Sotilaiden omissa valokuvissa tilanteet ovat pitkälti samanlaisia kuin sotahistorian teoksissa yleensä. Kuvia etulinjan taistelutilanteista ei juuri ole. Lähimmäksi päästään todennäköisesti tykistön tuliasemia esittävässä kuvissa. Huomattava osa sotilaiden kuvista on ilman kuvaselostetta. Puute, jota tekijän lienee ollut vaikea, ellei jopa mahdotonta korjata.

Halosen mukaan TK-valokuvat otettiin aina propagandatarkoituksessa. Sikäli kun TK-valokuvilla tarkoitetaan SA-kuvien kokoelmaa, olen taipuvainen olemaan hieman eri mieltä. Omien havaintojeni mukaan SA-kuvien joukossa on paljon materiaalia, jota on vaikea pitää propagandatarkoituksessa otettuna. Esimerkkinä voi mainita mm. kuvat teloituksista, maisemista, rakennetusta ympäristöstä sekä erilaiset sodan arkea kuvaavat valokuvat. SA-kuvien joukossa on joitakin melko dramaattisia kuvia kesän 1944 taisteluihin liittyen. Sellaisia ovat esimerkiksi valokuvat ratsuväkiprikaatin esikunnan lotista perääntymässä metsämaastossa sen jälkeen, kun venäläinen panssariosasto oli yllättänyt prikaatin esikunnan Vammeljärvellä.

Kuvalähteiden merkinnän osalta on tehty kaksijakoinen ratkaisu. Yksityiskokoelmien ja museoiden valokuvien kohdalla lähde on mainittu. SA-kuvien osalta on kuitenkin toimittu toisin, sillä niiden alkuperää ei teoksessa mainita. Ratkaisua voi pitää hivenen yllättävänä, koska kuvien käyttöehdoissa edellytetään kuvalähteen mainitsemista. Lähteen mainitsemista puoltaisi sekin, että tekijä on SA-kuvien osalta hyödyntänyt TK-kuvaajien laatimia kuvaselosteita, yleensä hieman muunneltuina.

Kaikissa SA-kuvissa ei ole kuvaselostetta. Arvioni mukaan hieman alle kolmannes kuvista on tällaisia. Suurinta osaa lukijoista ei tämä varmaankaan haittaa, mutta valokuvista kiinnostuneen näkökulmasta ratkaisu on hieman harmillinen. Etulinjakuvien niukkuuden takia saattaa nousta tarve varmistaa, liittykö käytetty valokuva nimenomaan tekstissä kuvattuun tapahtumaan. Luvussa ”Jääkärit vastahyökkäykseen” selostetaan jääkäriprikaatin epäonnista tiedusteluhyökkäystä 11.6.1944. Sivuilla 64–65 olevassa kuvassa joukko sotilaita liikkuu maantien läheisyydessä. Kuvaselosteen puuttuessa lukija jää miettimään, liittykö kuva nimenmaan jääkäriprikaatin hyökkäykseen. Asiasta kiinnostunutta lukijaa auttaisi tieto siitä, että kyseessä on SA-kuva nro 153 764.

SA-kuvien käyttöehtojen mukaan kuvien muokkaaminen on sallittua. Kuvien mahdollinen muokkaaminen on sekin asia, joka saattaa kiinnostaa osaa lukijoista. Sivuilla 296–297 on kaunis joenrantamaisema Käsnäselästä. Kuvassa yön uhka on jo karkotettu pois, ja taivaalla lentävä lintu muistuttaa kovasti kiurua. Olisiko käynyt niin onnekaasti, että 14.7.1944 otettuun valokuvaan olisi osunut myös kiuru? Ei sentään. SA-kuvaa nro 158 297 tarkastelemalla selviää, että kiuru on lisätty kuvaan myöhemmin.

Oman tutkimusaiheeni kannalta erityisen mielenkiintoinen kuva on sivuilla 276–277. Kuva liittyy sotilaskuria käsittelevään lukuun, ja sen kuvaus on ”laukauksia siellä jossakin – kohti omia”. Vaatetuksesta päätellen sekä ampujat että ammuttavat ovat suomalaisia sotilaita. Ensimmäinen johtopäätös onkin, että kuva esittää joko suomalaisille sotilaille tuomitun kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanoa tai sotaväen järjestyssääntöön perustuvaa ampumista.

Samanlaisen johtopäätöksen näyttäisi tehneen myös Lasse Lehtinen, jonka teoksessa *Itsenäisyyden puolustajat – Kynällä, kameralla, kiväärillä* (Weilin+Göös 2004) on sama kuva. Lehtisen teoksen kuvaselosteen mukaan ”[t]eloitettavat suomalaisotilaat pyysivät saada seistä selkää ampujiin päin. Kenttäoikeus antoi tuomionsa lokakuussa 1941”. Kuvaushetken ajoittaminen syksyyn osunee oikeaan. Henkilöiden vaatetus viittaa syksyyn, ja myös maasto näyttää syksyiseltä.

Ajankohta aiheuttaa kuitenkin ongelman. Lukuun ottamatta Baranin kylässä 20.12.1941 suoritettua 7.D:n pikaoikeuden tuomion täytäntöönpanoa kaikki suomalaisten sotilaiden teloitukset tapahtuivat kesällä 1944. Lokakuussa 1941 ei teloitettu suomalaisia sotilaita.

Ryhdyin selvittämään asiaa SA-kuva-arkiston avulla. Haulla ”teloi*” löytyy yhteensä 16 valokuvaa. Niistä 12 on normaaliin tapaan katsottavissa. Jostain syystä neljä kuvaa näkyy ainoastaan harmaina neliöinä, joiden alla on alkuosa kuvaselosteesta. Ne on kuitenkin mahdollista saada kokonaisuudessaan esiin. Yksi seloste kuuluu seuraavasti: ”*Teloitettavat pyysivät saada seisoa selkää ampujiin. Muurila 1941.10.05.*” Ajankohta (5.10.1941) ja selostus tilanteesta näyttäisivät sopivan kuvaan.

Seuraavaksi tein haun ”Muurila”. Se antaa joukon kuvia, mutta jälleen osa niistä, nimittäin viisi, näkyy ainoastaan harmaina neliöinä. Mutta kuvaselosteet ovat nytkin saatavilla:

- Kenttäoikeuden kuolemaan tuomitsemat vakoojat. Muurila 1941.10.05
- Teloitettavat pyysivät saada seisoa selkää ampujiin. Muurila 1941.10.05
- Vakoojat ammutaan. Muurila 1941.10.05
- Lääkäri tarkastaa ammutut vakoojat. Muurila 1941.10.05
- Vakoojat kannetaan hautaan. Muurila 1941

81

Muurilassa on siis 5.10.1941 teloitettu kaksi vakoojaa, jotka ammuttaessa pyysivät saada olla selin. Suomalainen univormu selittyy sillä, että vakoojat tyypillisesti käyttivät niitä. Keistä on kyse? Jukka Kulomaan ja Jarmo Niemisen toimittamassa kirjassa *Teloitettu totuus* (Ajatuskirjat 2008) on luettelo kaikista jatkosodan aikana teloitetuista henkilöistä. Luettelon mukaan 5.10.1941 ei ole teloitettu ainuttakaan vakoojaa. 8.RPr:n kenttäoikeus on kuitenkin 2.10.1941 tuominnut samassa jutussa kaksi vakoojaa kuolemaan. Tuomitut vakoojat Juho Kapanen ja Matti Arne Nolvi on teloitettu samana päivänä. 8.RPr:n kenttäoikeuden yhteys Muurilaan näyttäisi selvältä. Muurila on kylä Karjalan kannaksella, Kuolemajärven pitäjässä. Läheisten Koiviston saarten puolustuksesta vastasi 8.RPr, jonka kenttäoikeuden tuomiosta on kyse. Päivämäärissä olevasta pienestä erosta huolimatta pidän selvänä, että kuvassa teloitettavat henkilöt ovat edellä mainitut Kapanen ja Nolvi.

* * *

Jukka Halosen teos on sujuva esitys kesän 1944 taisteluista. Suurhyökkäyksen lähtökohdat esitetään selkeästi ja taistelut kuvataan onnistuneesti. Lukija saa käsityksen siitä, millaista on ollut olla jalkaväkisotilaana Suomessa aikaisemmin kokemattoman materiaalistaistelun kurimuksessa. Hyvin toteutettujen taistelukuvausten ansiosta kirja sopii myös niille lukijoille, joille aihe on jo entuudestaan tuttu. Kirja noudattaa myös eräänlaista kesään 1944 liittyvää traditiota sikäli, että se muistuttaa jälleen kerran eräistä kesän 1944 taisteluihin liittyvistä vastausta vailla olevista kysymyksistä.